

ZİHNİN ANALİZİ

BERTRAND RUSSELL

ÇEVİREN
HALİL KAYIKÇI
AHMET ÖZCAN

BERTRAND RUSSELL

Galler'de doğdu (1872). Dört yaşında ebeveynlerini kaybetti; büyükbabası ve büyükannesi tarafından büyütüldü. İlk öğrenimini burada aldı. Ardından Cambridge Trinity College'de felsefe, matematik ve ahlak okudu (1890). Burada yöneticilik (1895-1901) ve hocalık (1910-1916) yaptı. İlk evliliğini 17 yaşında tanıştığı Alys Pearsall Smith'le yaptı (1894). Ottoline Morrell'le tanıştı (1911). I. Dünya Savaşında, savaş karşıtlığı gerekçesiyle üniversiteden uzaklaştırıldı ve tutuklandı (1918). Rusya'ya giderek Lenin'le görüştü (1920). Bir yıl Çin'de dersler verdi ve aynı yıl Dora Black ile evlendi (1921). ABD'ye konferans turuna çıktı (1924). Amerika'nın Chicago ve California üniversitelerinde profesörlük yaptı ve İngiltere'ye döndü (1944). Kadın hakları, nükleer silahsızlanma, Vietnam Savaşı vb. popüler konularda eserler verdi. Nobel Edebiyat Ödülünü kazandı (1950). 98 yaşında vefat etti (1970).

Başlıca eserleri: *Principia Mathematica* (1910-13, A. N. Whitehead ile), *Felsefenin Sorunları* (1912), *Our Knowledge of the External World* (1914), *Mistisizm ve Mantık* (1918), *Introduction to Mathematical Philosophy* (1919), *The Analysis of Mind* (1921), *Neden Hristiyan Değilim* (1927), *Batı Felsefesi Tarihi* (1945), *Göreliliğin ABC'si* (1966).

HALİL KAYIKÇI

Ordu, Fatsa'da doğdu (1977). Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesini bitirdi ve aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsünde yüksek lisans ve doktorasını tamamladı. Bingöl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Hizmetler Bölümünde öğretim üyesi olarak çalışmaya devam etmektedir.

Başlıca eserleri: Mark Richard, *Semantik; Anlambilim Üzerine Temel Yazılar* (2015); Bertrand Russell, *Otobiyografi* (2019); Bertrand Russell, *Felsefi Gelişimim* (2020).

AHMET ÖZCAN

1982 yılında Konya'da doğdu. Lisans eğitimini Yıldız Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde 2006 yılında tamamladı. Yüksek lisans eğitimini Sabancı Üniversitesi

Siyaset Bilimi Bölümü'nde Şerif Mardin'in danışmanlığında Edmund Burke'ün siyasi düşüncesi üzerine yazdığı teziyle 2009 yılında tamamladı. Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde başladığı doktora eğitimini ise "Modern Türkiye'de Son Kürt Eşkıyalık Çağı" adlı teziyle 2014 yılında tamamladı. Yazarın doktora tezi, 2018 yılının Kasım ayında *Ama Eşkıyalık Çağı Kapandı!* ismiyle İletişim Yayınları tarafından yayımlandı. Özcan, halen İstanbul Gedik Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak dersler vermektedir. Özellikle siyasi düşünceye ve Türkiye siyasetine yoğunlaşan Özcan'ın Türkçe, İngilizce ve Fransızca makaleleri ve kitap bölümleri ile çeviri çalışmaları yayımlanmıştır. Bkz. ahmetozcan.org

Başlıca çevirileri: John Stuart Mill, *Kadınların Köleleştirilmesi* (2017, 2019, 2020, 2022); Edmund Burke, *Fransa Devrimi Üzerine Düşünceler* (2019, 2022).

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	11
ÖNSÖZ	23
I	
“BİLİNCE” DAİR SON ZAMANLARDAKİ ELEŞTİRİLER	25
2	
İÇGÜDÜ VE ALIŞKANLIK	54
3	
ARZU VE HİS	69
4	
GEÇMİŞ TARİHİN CANLI ORGANİZMALARDAKİ MEVCUT OLAYLARA ETKİSİ	85
5	
PSİKOLOJİK VE FİZİKSEL NEDENSEL YASALAR	99
6	
İÇGÖZLEM	111
7	
ALGININ TANIMI	125
8	
DUYUMLAR VE İMGELER	136

9		
BELLEK	154	
10		
SÖZCÜKLER VE ANLAM	181	
11		
GENEL İDELER VE DÜŞÜNCE	203	
12		
İNANÇ	219	
13		
DOĞRULUK VE YANLIŞLIK	238	
14		
DUYGULAR VE İSTENÇ	260	
15		
ZİHİNSEL FENOMENLERİN ÖZELLİKLERİ	267	
KAYNAKÇA	286	
DİZİN	290	

SUNUŞ

Russell, *Zihnin Analizi*'ni yaşamının en çalkantılı dönemlerinden birinde yazdı. Eseri oluşturmaya Mayıs 1918'de, Birinci Dünya Savaşı'na muhalefeti nedeniyle dört ay boyunca Brixton hapisanesinde yattığı sırada başladı, Ocak 1921'de bazı dersler vermek üzere gittiği Pekin'de tamamladı. (Russell, bu ziyareti sırasında o kadar ağır hastalanmıştı ki ölümü önce Japon basınında, sonra da İngiliz basınında duyurulmuş, bu sayede iyileştiğinde gazetelerde çıkan ölüm ilanlarını okuyabilmişti.). Bu sırada 1920'de Bolşevik Rusya'yı ziyaret etmiş, Çin yolculuğunda kendisine eşlik eden, oradaki hastalığı boyunca ona bakıcılık yapan ve Ağustos 1921'de İngiltere'ye döndüklerinde onunla evlenen Dora Black ile olan ilişkisine başlamıştı. Tüm bu etkinliklere ve duygusal ilişkilere rağmen Russell olağanüstü bir hızla yazmaya devam etti. Hapishanedeyken *Zihnin Analizi* [*The Analysis of Mind*] aldı eseri üzerinde çalışmaya başlamasının yanı sıra mantık ve matematik üzerine 1919'da yayımlanan *Introduction to Mathematical Philosophy* [Matematiksel Felsefeye Giriş] kitabındaki gibi bazı dersler kaleme aldı. Rusya'dan döndükten sonra Bolşevik devrimin komünist ideallerini övdüğü ama proletarya diktatörlüğü konsundaki endişelerini dile getirdiği, 1921'de yayımlanan *Bolşevizmin Pratiği ve Teorisi* [*The Practice and Theory of Bolshevism*] adlı eseri yazdı. Çin'de bulunduğu tüm bu süre boyunca 1922'de yayımlanan *The Problem of China* [Çin Sorunu] adlı kitabı için malzeme topladı.

Zihnin Analizi, yayımlanan metinden de görülebileceği gibi, on beş dersten oluşan bir diziye dayanır. Fakat yayımlandığı hâliyle (kimi 30 sayfadan fazla, kimi 10 sayfadan az olan) “dersler”in uzunluğundaki farklılıklar, kitabın Russell'in ders-

lerine ilişkin notlardan ibaret olmadığına işaret ediyor. Russell, bu dersleri Ekim 1919'dan Mart 1920'ye kadar Londra'da ve aynı yılın sonlarında Pekin'de vermiş, burada onları Haziran 1921'de yayımlanan kitaba dönüştürmüştü. Russell, kitaba kısa bir önsözle başlar ve burada amacının birbiriyle tutarsız görünse de sempatiyle yaklaştığı çağdaş bilimdeki mevcut iki eğilimi uzlaştırmak olduğunu söyler: (i) Davranışsalcılıkla örneklenen materyalist bir psikoloji yaklaşımı ve (ii) Einstein'dan esinlenen ve geleneksel madde anlayışının yerine temel olarak olay anlayışını koyan bir fizik yaklaşımı. Psikoloji ile fizik arasındaki gerilim, genellikle fiziksel nesnelere nesnel dünyasında psikolojik fenomenlerin öznel yönleri için bir yer bulmanın zorluğu olarak düşünüldüğünden bu, konuya giriş yapmak için alışılmadık bir yoldur. Russell'ın yaklaşımı bunu tersine çevirir: Ona göre materyalist olan en azından davranışsalcı olduğu ölçüde psikolojiden çağdaş fizikte uzay-zaman olaylarına tanınan öncelik geleneksel madde anlayışlarına meydan okur. Fakat Russell, yürüttüğü tartışma ilerledikçe fiziksel dünya hakkındaki anlayışımızla tutarlı olan tatmin edici bir insan psikolojisi açıklamasının çerçevesini çizmenin geleneksel zorluğuna geri döner ve psikoloji ile fiziği uzlaştırmanın yolunun William James'in 1904'te yayımlanan "Does Consciousness Exist?" [Bilinç Var mıdır?] ve "A World of Pure Experience" [Saf Deneyim Dünyası] adlı makalelerinde öne sürdüğü bakışı benimsemekten geçtiğini söyler. James, bu makalelerinde zihin ile madde arasında kökten bir ayrım olduğu şeklindeki bilindik inancın bir yanlıgı olduğunu, bunun yerine zihnin ve maddenin "nötr" olan tek, temel bir tözün farklı ama uyumsuz olmayan kavramsallaştırmaları olarak anlaşılması gerektiğini savunur. Bu nedenle bu bakış "nötr bircilik" [*neutral monism*] olarak adlandırılır. Dolayısıyla Russell'a göre hem psikoloji hem de fizik bu nötr tözün farklı yönleri üzerinden formüle edilebilirse onların arasında bir çatışma olması gerekmez. James, bu nötr tözü ("A World of Pure Experience" adlı makalesinin başlığında olduğu gibi) "deneyim" diye adlandırmıştı. Oysa Russell'ın da belirttiği

gibi bu başlık, James'in bakışının tamamen nötr olmadığını, zımnen idealist olduğunu gösterir. Russell'ın kendisi de temel nötr tözlerin “duyumlar” olduğunu kabul eder ve bunları hem algılama gibi psikolojik bir yönü hem de renkler, sesler, kokular vs. şeklindeki algılanan şey gibi fiziksel bir yönü olan olaylar olarak görür. Russell, bu terminolojiyi kullanarak, *Zihnin Analizi*'nde kısaca değindiği, başka yerlerde de uzun uzadıya ele aldığı *Analysis of Sensations* [Duyumların Analizi] adlı eserin yazarı Ernst Mach'ın konumuna geri döndüğünü itiraf eder.¹ Duyumların Mach ile Russell tarafından anlaşıldığı gibi tamamen nötr olup olmadıkları tartışmaya açıktır. Bizzat Russell, “bilindiği hâliyle fiziksel dünyanın kendisine tepeden tırnağa öznellik bulaşmış” olduğunu yazar.² Fakat burada bu sorunun peşine düşmek gerekmez, çünkü Russell *Zihnin Analizi*'nde esas olarak, duyumların hem zihinsel hem de fiziksel yönleri olan temel tözler olarak kavranmasına dayanan bir zihin analizi, bir zihin kuramı sunmakla ilgilenmiştir.

Russell'ın kuramının ana temalarına geçmeden önce kendisinin o dönemde zihin felsefesindeki soruları doğrudan ele almanın önemli olduğunu neden düşündüğünü değerlendirmek gerekir. Russell, erken dönem felsefesinde algı ve inanç gibi zihinsel durumların zihinsel olmayan bir şeye, gerçek veya doğru olabildikleri gibi gerçek dışı veya yanlış da olabilen, algılanan ya da inanılan “nesnelere” göndermede bulunmayı gerektirdiği varsayımına dayanmıştı. (Güncel tartışmalar ışığında şunu belirtmek gerekir ki Russell, Brentano'nun nesnelere göndermede bulunmanın veya kendi deyişiyle “yönelimselliğin” zihinsel fenomenlerin ayırt edici özelliği olduğu şeklindeki tezine aşınaydı.)³ Başlangıçta Russell, nesnelere yapılan bu göndermeyi nesnelere *bilinci* olarak, genellikle önermelerin, örneğin Fransa'nın bir monarşi olduğuna dair yanlış önerme gibi karmaşık nesnelere bilinci olarak düşünmüştü. Fakat kendi felsefesinde (şimdiki Fransa Kralı gibi)

¹ Bkz. bu kitap, s. 142.

² Bkz. s. 218.

³ Bkz. s. 30.

gerçek dışı nesnelere veya (Fransa'nın bir monarşi olması gibi) yanlış önermelere yer olmadığına ikna olunca inanç gibi zihinsel durumların, önceden, inanılan önermelerin bileşenleri olarak gördüğü Fransa ve monarşi gibi gerçek nesnelere karmaşık bir "çoklu ilişki" içerdiği görüşünü benimsedi. Burada bu tutuma ilişkin ayrıntılardan ziyade şu önemlidir: Bu tutum Wittgenstein tarafından o kadar güçlü bir şekilde eleştirildi ki Russell, 1916'da Ottoline Morrell'e yazdığı gibi, "mantıkta yapılmak istenen şey" in kendisi için "çok zor olduğu" na ikna oldu. Yine de 1917-18 yıllarında "The Philosophy of Logical Atomism" [Mantıksal Atomizmin Felsefesi] hakkında verdiği Dördüncü Ders'te bu meseleyi yeniden ele aldı.⁴ Russell'ın bu derste vurguladığı üç husus önemlidir: Russell, (i) önceki çoklu ilişki kuramının tatmin edici olmadığını kabul eder; (ii) Wittgenstein'a inançların ve benzer zihinsel durumların mantıksal biçiminin diğer karmaşık fenomenlerden oldukça farklı olduğunu ortaya koyma onurunu bahşeder; (iii) James tarafından ileri sürülen inanç açıklamasının, karşılaştığı sorunlarla başa çıkmanın bir yolunu sağladığı hipotezini değerlendirir, fakat James'in tutumunun aslında inançla hiçbir şekilde ilgili olmadığı gerekçesiyle bunu reddeder. Bununla birlikte hapishanedeyken kaleme aldıkları gibi sonradan yazdığı notlarda ve makalelerde bu üçüncü hususu yeniden ele almaya başlar. James'in pragmatizminden ve nötr bircilikten çıkan hususları Wittgenstein'ın vurguladığı inançların mantıksal ayırt ediciliğiyle birleştirmenin yollarını arar. O hâlde şunu ileri süreceğim ki *Zihnin Analizi*, Russell'ın, inanca dair tatmin edici bir açıklama sunarak kendi deyişiyle "zihnin analizinin merkezî sorunu"nu çözen⁵ ve böylece felsefesini, onun önceki tutumuna Wittgenstein'ın yönelttiği eleştirinin bir sonucu olarak karşılaşmış olduğu engelin ötesine kararlı bir şekilde taşıyan yeni bir zihin kuramı oluşturma girişimidir.

Bunu söylerken elbette buradaki her şeyin yeni olduğunu

⁴ *The Collected Papers of Bertrand Russell*, cilt 8, ed. Jonh G. Slater (George Allen & Unwin, 1986), s. 191-200.

⁵ Bkz. bu kitap, s. 219.

ima etmiyorum. Russell, matematiksel mantık çalışmalarında geliştirdiği ve 1914'te verdiği *Dış Dünya Üzerine Bilgimiz* [*Our Knowledge of the External World*] adlı derslerinde “Fizik Dünyası ve Duyum Dünyası” arasındaki ilişkiyi açıklamak üzere kullandığı “mantıksal inşa” yönteminden yararlanır. *Zihnin Analizi*'nde de duyumlarla fiziksel dünya arasındaki ilişkiyi açıklamak için hemen hemen aynı düşünce çizgisini izler. Fakat *Zihnin Analizi*'nde yeni olan şey, aynı nötr tikellerden, yani duyumlardan hareketle psikolojik öğeleri, yani zihinleri açıklamak için aynı mantıksal inşa yöntemini kullanmasıdır. Duyumların fiziksel yönleri, renkleri, şekilleri, boyutları vs. fiziksel nesnelere inşası için temel oluştururken duyumların psikolojik yönleri, görme, hissetme, dokunma vs. de zihinlerin inşası için temel oluşturur. Burada önemli olan Russell'ın şu savıdır: Tek bir temel şey türünün, yani duyumların farklı yönlerine dayanan iki farklı inşa yöntemi olduğuna göre fiziksel ve psikolojinin temel yasalarının radikal biçimde farklı ve karşılıklı olarak indirgenemez olduğu sonucu çıkar. Dolayısıyla Russell'ın duyum anlayışının *ontolojik* biriciliğine rağmen fizik yasalarını psikolojinin yasalarından radikal bir şekilde ayırmasında *nomolojik* bir zihin/madde ikiciliği söz konusudur. Russell'ın bu tutumu formüle etme tarzı kendine özgü olsa da bu tutum giderek daha etkili hâle gelmiştir ve en yaygın şekilde “indirgemeci olmayan fizikalizm” olarak adlandırılır. Buna göre psikolojik durumlar fiziksel durumlar tarafından oluşturulsa da psikolojik yasalar fiziksel yasalara indirgenemez.⁶ Bu türden çağdaş görüşler, nihai tikellerin fiziksel olduğunu kabul ederler ve bu bakımdan Russell'ın nötr biriciliğinden farklıdır. Fakat Russell'ın şu kavrayışını da kabul ederler: Ontolojik biricilik, nihai tikeller ne olursa olsun, tüm hakikatlerin ve özellikle de tüm doğa yasalarının yalnızca tek bir türden olduğunu savunan indirgemeci bir biriciliği gerektirmez.

Russell, *Zihnin Analizi*'ne inançları ve arzuları temel zihinsel durumlar olarak tanımlayarak başlar; onun tartışma-

⁶ Örneğin bkz. J. Fodor, *Psychosemantics* (Mass.: MIT, Cambridge, 1987).

sına rehberlik eden psikoloji anlayışı genel olarak sağduyuya dayalı “inanç-arzu” psikolojimiz üzerinedir. Bu, ona özellikle davranışçılık tartışmasının bağlamını sağlar. Russell, arzunun davranışçı açıklamalarına olumlu yaklaşır, fakat bu türden açıklamaların inançların yapısına hakkını vermediğini düşünür; ona göre inançların bu yapısı davranışçılığın kabul edemeyeceği bir şekilde kelimelere ve imgelere dayanır. Arzuyla ilgili olarak Russell, temel fenomenin “davranış döngüsü” olduğunu söyler.⁷ Hayvanlar ve insanlar, bu davranış döngüsü sayesinde, sonucu gerçekleştiği takdirde sona eren bir eylem tipine yönelirler. Bu sonuç davranış döngüsünün amacıdır; hayvanlar ve insanlar davranış döngüsü devam ederken bu amacı arzularlar. Russell, bu tasarının pek çok insani arzuyu açıklamaya yetmeyecek denli kaba olduğunu kabul eder, çünkü bu arzulara genellikle başka arzulara yol açan inançlar da eşlik etmektedir. Ama bu türden arzuların basit olanlardan daha karmaşık olmalarına rağmen onların temel yaklaşımın geçerliliğini sarsmadıklarını da ileri sürer. Aslında Russell’ın ilkel arzu fenomenine ilişkin açıklamasının fazla kaba olduğunu görmek zor değildir. Wittgenstein 1930’da verdiği ve *Philosophical Remarks* [Felsefi Değıniler] adlı kitapta bir araya getirilen derslerinde bunun “Elma yemek isterken birisi gelip karnıma bir yumruk atsa ve iştahımı kaçırrsa o zaman asıl istediğimin bu yumruk olduğu anlaşılır” demeye geldiğini gözlemler.⁸ Fakat bir *işlev* kavramı ortaya atılarak ve organizmaların durumları olan arzuların asıl işlevinin, etkinleştirildiklerinde organizmanın belirli bir sonuca yol açan eylemlerde bulunmasını ve daha sonra eylemine son vermesini sağlamak olduğu öne sürülerek Russell’ın açıklamasının tadil edilmiş bir versiyonunu tasarlayabiliriz. Bu tutum Wittgenstein’in itirazına karşı savunmasız değildir fakat Russell’ın yaklaşımının değerlendirilmesi açısından önemli bir yanı vardır. Russell, davranış döngülerine yaptığı

⁷ Bkz. bu kitap, Üçüncü Bölüm.

⁸ L. Wittgenstein, *Philosophical Remarks*, ed. Rush Rhees (Chicago: University of Chicago Press, 1975), § 22.

vurguyla arzu açıklamasını temelde davranışçı bir tarzda sunar. Oysa yukarıdaki tadil edilmiş versiyona göre arzular davranış döngülerine yol açmaya yarayan organizma durumlarıdır. Dolayısıyla bu tutum, durumların fiziksel gerçekliğinin işlevleriyle tanımlanması gerektiğini öne sürmesi bakımından davranışçı değil “işlevselci”dir. Biyolojik işlev kavramının en iyi nasıl anlaşılacağı tartışmalıdır, fakat bu tartışma burada önemli değildir.⁹

Russell’ın inanç açıklamasının ya da bunun tadil edilmiş bir versiyonunun benzer şekilde işlevselci olarak betimlenmesi güzel olurdu. Fakat onun inanç hakkındaki açıklaması çok daha karmaşıktır. Russell, inançların istemli eylemlere katkıları üzerinden tanımlanabileceği şeklindeki davranışçı görüşü kısaca değerlendirir ama inançlarımızın çoğunun istemli eylemlerimize katkıda bulunmadığı gerekçesiyle bu görüşü reddeder. Hatta inançların eylemde bulunma eğilimlerinden daha fazlası olması gerekmediğini kabul ettiğinde dahi bu itirazın belirleyici olduğunu düşünür.¹⁰ Russell’ın asıl itirazı, bence, davranışçı bir yaklaşımın inançların içeriğine ilişkin tatmin edici bir açıklama getiremeyeceği yönündedir; çünkü inançlara ilişkin önceki sorunlarının merkezinde yer alan ve şimdi en çok dikkatini verdiği konu budur. Russell’ın şimdi öne sürdüğü açıklamaya göre inançlar, inanılan şeyin içeriğini sağlayan önermeler hâlinde bir araya gelen imgelerin ve kelimelerin oluşturduğu, temel içerik tipi bu bakımdan “imge önermeler” olan karmaşık bir yapıyla bir onama hissini birleştirirler. Russell, bu inanç açıklamasının davranışçılıkla çeliştiğini kabul eder fakat davranışçılığın bu noktada “deneyimle açıkça çeliştiği”ni savunur.¹¹ Yine de bu inanç açıklamasının onun nötr birciliğiyle ve duyumların temel tikeller olduğu teziyle olan uyumu onun için daha önemlidir. Russell, onama

⁹ Zihin felsefesinde işlevselcilik hakkında genel bir tartışma için bkz. D. Braddon-Mitchell ve F. Jackson, *Philosophy of Mind and Cognition* (Blackwell: Oxford, 2007).

¹⁰ Bkz. bu kitap, s. 232.

¹¹ Bkz. s. 151.

hissini ayırt edici bir duyum olarak ele aldığından bu noktada bir zorluk yoktur. Peki ya imgeler? Russell'a göre bunlar duyum olmamakla birlikte benzedikleri duyumların basit veya karmaşık “kopyalar”ıdır.¹² O hâlde burada Russell'ın ontolojisinin genişlediği görülür: Duyumlar yegâne temel tikeller değildir, imgeler de vardır. Fakat imgeler duyumlara benzedikleri için onların ilavesi nötr bircilikte sadece küçük bir değişikliğe yol açar. Ayrıca bu benzerlik onların içeriğinin, yani neyin imgesi olduklarının belirlenmesine yardımcı olur. Gerçi Russell, imgelerin sıklıkla ayırt edici niteliklere sahip olduğunu ve bu durumda bu etkilerin onların içeriğinin belirlenmesine yardımcı olduğunu da ilave eder.¹³ Bir köpeğin muğlak bir imgesini belirli bir köpeğin imgesi yapan şey, o imgenin köpeğin varlığının yarattıklarına benzer etkilere sahip olmasıdır.¹⁴ Bundan güçlü bir anlam çıkarmak kolay değildir, fakat imgenin nedensel etkinliği değil de onun “kopyaladığı” duyumun kendisine söz konusu köpeğin varlığının neden olduğu dikkate alınarak bu tutum tadil edilirse, bir imgenin neyin imgesi olduğuna dair ortak kıstaslar olarak benzerlik ile nedenselliği birleştiren daha makul bir tutuma ulaşılır. Bunu yaptığımızda, Russell'ın inançların içerğine dair açıklamasında imgelerin oynadığı merkezî rol, bu içeriğin kısmen nedensel bir kuram aracılığıyla da belirlendiğini gösterir.

Russell'ın imgelerin anlamına dair açıklaması, doğrudan sözcüklerin anlamına dair açıklamasına bağlanır, çünkü Russell düşüncede “iç konuşma”nın sözcüklerinin imgelerin yerini aldığı ya da onları çağrıştırdığını düşünür. Bu, “sözcüklerin en temel işlevi”ni, yani onların “imgelerle ilişkileri sayesinde bizi zamanda ve uzamda uzak olanla ilişki içine” soktuklarını bize gösteren bir olgudur.¹⁵ Elbette sözcüklerle ilgili olarak farklı olan şey, onların anlamlarının belirlenmesinde doğrudan benzerliğe başvurulamamasıdır. Kullanımlarının imgelerle iliş-

¹² Bkz. s. 152.

¹³ Bkz. s. 196-197.

¹⁴ Bkz. s. 198-199.

¹⁵ Bkz. s. 193.

kilendirilme biçiminin dışında Russell, sözcüklerin anlamlarını belirleyen ana kaynağın nedensel olduğunu kabul eder: “Bir sözcüğün kendi anlamıyla ilişkisi, bu sözcüğü kullanmamıza ve onun kullanıldığını duyduğumuzdaki eylemlerimize hükmeden nedensel bir yasa niteliğindedir.”¹⁶ Russell, bu türden nedensel yasalara dair hiçbir örnek vermediğinden onların varlığından şüphe edebiliriz. “Liverpool FC dünyanın en büyük futbol kulübüdür.” cümlesini duyan insanların farklı tepkilerini belirleyen hiçbir nedensel yasa yoktur. Bu tür bir durumda insanların farklı tepkilerinin onların daha önceki inançlarına bağlı olduğu ve dolayısıyla durumun karmaşık nedensel durumlarla karşılaştırılabileceği söylenebilir. Bir anlamda bu türden bir şey doğru olabilir, fakat farklı tepkiler nedensel yasalar tarafından belirlenmiş etkiler değildir. Dahası bu tepkiler, cümleyi duyanların daha önceki inançlarına bağlı olduğundan ve Russell’a göre bu inançların içeriği bunların içerdiği sözcük önermelerin anlamına dayandığından, sözcük önermelerin anlamını açıklamak için bu inançlara başvurulamaz. Russell’ın tutumunda doğru olan şey, anlam ile kullanım arasında kurduğu bağlantıdır. Wittgenstein’in *Felsefi Soruşturmalar*’da [*Philosophical Investigations*]¹⁷ ifade ettiği gibi “‘anlam’ kelimesinin kullanıldığı durumların *hepsinde* olmasa da çoğunda kelime şu şekilde açıklanabilir: Bir kelimenin anlamı onun dildeki kullanımıdır.” Anlam ile kullanım arasındaki bağlantının tam olarak nasıl aydınlatılabileceği dil felsefesinin temel bir konusudur, fakat bunun kullanım ile sonraki eylemi birbirine bağlayan nedensel yasalarla ilgili bir mesele olmadığı kesinlikle açıktır. Muhtemelen buradaki durumu imgeler için geçerli olanla karşılaştırmaya olanak veren örnekler vardır, çünkü nedensellik bir sözcüğün anlamının belirlenmesine kullanımının etkileri yoluyla değil kullanımının nedenleri yoluyla katkıda bulunur, tıpkı bir nesneye veya “vaftiz edilen” birine verilen ismin nedensel

¹⁶ Bkz. s. 190.

¹⁷ L. Wittgenstein, *Philosophical Investigations* (Wiley-Blackwell, 2009), § 43.

aktarımında olduğu gibi. Ama isimlere ilişkin bu nedensel kuram Russell'ın önerisine fazlasıyla uzaktır, dolayısıyla onun anlama ilişkin nedensel kuramını adlara ilişkin yeni nedensel kuramların bir öncüsü saymak doğru olmaz.

Russell, *Zihnin Analizi*'nin On Üçüncü Bölümünün sonlarına doğru önermelerin doğruluğu hakkında uygunluğa dayanan bir açıklama sunduğunda kendi anlam açıklamasının nedensel yönüne başvurmaması dikkat çekicidir. Frege'yi takip ederek "Bir önermeyi doğru veya yanlış yapan şeyi bildiğimizde onun gerçekte doğru mu yoksa yanlış mı olduğunu bilmesek bile onun anlamını bilebil[diğimizizi]" onayladığı ve "Bir önermenin anlamı, o önermeyi oluşturan sözcüklerin anlamlarından çıkarılabilir" diye devam ettiği için,¹⁸ bundan bu sözcüklerin anlamlarının, o sözcüklerin yer aldıkları önermelerin doğruluk koşullarına yaptıkları katkıları belli edeceği sonucu çıkar. Fakat Russell, bu katkıların onların kullanımlarının nedensel etkilerine nasıl dayandırılabileceğini göstermek yerine, inanç hakkında yaptığı daha önceki tartışmaların merkezinde yer alan değerlendirmelere, örneğin olumsuzlama hakkındaki değerlendirmelere geri döner. Bu sırada önermelerin olgular olduğu ve basit imge önermelerin nesnel olgulara kısmen resimsel bir şekilde karşılık geldiği gibi yeni iddialar öne sürer. Bu iddialar, Wittgenstein'in *Tractatus Logico-Philosophicus* adlı eserini anımsatır.¹⁹ Russell, Ağustos 1919'da kitabın el yazması bir kopyasını almıştı. Aynı yılın aralık ayında Wittgenstein ile buluşmuş, kitabın girişi kısmını yazmayı kabul etmiş, bu yazıyı da Nisan 1920'de tamamlamıştı. Dolayısıyla Russell, derslerini tamamlayıp bir kitap hâline getirirken bir dipnotta da bahsettiği²⁰ Wittgenstein'i mutlaka düşünmüş olmalıydı.

Russell hakikat ile ilgili tartışmasını bilgiye ilişkin açıklamasına bağlar. Burada Russell'ın önceki felsefesinden kopuşu dikkat çekicidir. Popüler kitabı *Felsefe Sorunları*'nda [*The*

¹⁸ Bkz. bu kitap, s. 255.

¹⁹ L. Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus* (Dover, 1998).

²⁰ Bkz. bu kitap, s. 254, not 4.

Problems of Philosophy] “Tüm bilgimiz, yani hem şeylerin bilgisi hem de hakikatlerin bilgisi temel olarak tanışıklığa dayanır” diye yazar.²¹ Fakat 1918’de bellek üzerine yazdığı bir notta kendisinin “nihai bir ilişki olarak ‘tanışıklığı’ [analizinden] çıkardığı”ndan bahseder.²² Bu çıkarıma, *Zihnin Analizi*’nde hakikaten tamamlanmıştır. “Tanışıklık” kelimesi kitapta geçmez. Dolayısıyla burada “tanışıklık yoluyla bilgi” diye bir mesele yoktur. Russell’a göre duyumsamalar dünya hakkındaki bilgimizde temel bir rol oynasalar da hem zihinsel hem de fiziksel anlamdaki nötr durumları nedeniyle dünyanın “bilinşler”i [*cognitions*] olarak görülemezler. Fiziksel yönleri itibariyle onlar renklerin, şekillerin, seslerin, tatların vb. *ta kendisidir*.²³ Oysa Russell, daha önce bunları duyumsamaların tanışıklık yoluyla haklarında bilgi sağladığı nesnelere olarak ele alıyordu. Şimdi ise duyumsamaların bilgiye katkısı nedenseldir: Onların oluşumu, doğaları gereği yanlışlanabilir olmalarına rağmen doğru olduklarında bilgiyi oluşturan algı yargılarına yol açar.²⁴ Russell, bilgi hakkındaki bu yeni açıklamayı daha önce tanıttığı, zihne yönelik davranışçı yaklaşımın bağlamına yerleştirir. Bu da onu bilgiye sahip olmanın temelde güvenilir şekilde doğru inançlara sahip olma meselesinden ibaret olduğu önerisini değerlendirmeye götürür. Russell, bu tutumu, bilgiye sahip olan bir kişinin durumunu isabetli bir termometrenin durumuyla karşılaştırarak ortaya koyar. Buradaki fikir, her iki durumda da değişikliklerin (birinde inanç değişikliğinin, diğesinde civa seviyesinin değişikliğinin) çevredeki değişikliklerle güvenilir bir şekilde bağlantılı olduğudur. Fakat Russell, bilgiye sahip olmanın yalnızca güvenilir bir araç olma meselesi olmadığını gözlemler; termometre bulunduğu ortamın sıcaklığını “bilmez”. Bilgi sahibi olan birinin, kendi inançlarının uygun düştüğü amaçlarının da olması gerekir. Fakat Russell, arzu hakkındaki açıklamasıyla

²¹ B. Russell, *The Problems of Philosophy* (Londra: Williams and Norgate, 1912), s. 75.

²² B. Russell, *Collected Papers*, c. 8 (George Allen & Unwin, 1986), s. 262.

²³ Bkz. bu kitap, s. 139-140.

²⁴ Bkz. s. 249.

bağlantılı olarak davranışçı bir amaç açıklaması öne sürmüş olduğu için, bilginin, inançların kanıta dayalı muhakemesi ile desteklenmesini gerektirdiğini savunmaya gerek kalmaz. Yani çağdaş bir deyişle ifade edilirse Russell'ın bilgi açıklaması “dışsalıcı”dır. Russell, bu yaklaşımın “mantıksal açıdan tartışılmaz” olmaya devam eden felsefi şüpheciliğin bir çürütmesini sunmadığını da ilave eder.²⁵ Ama bilgiye sahip olduğumuzdan emin olmak için şüphecinin savlarını çürütebilmemizin gerektiğini de söyler.

Epistemolojideki mevcut çalışmalara Russell'ın sunduğu türden karmaşık dışsalıcı kuramlar hâkimdir, fakat Russell'ın bu türden bir tutumu önereni eseri yeterince tanınmamıştır. Bu durum, *Zihnin Analizi*'ne yönelik çağdaş tutumların fazlasıyla karakteristik bir özelliğidir. Russell'ı, en önemli eserlerini, *The Principle of Mathematics*'i [Matematiğin İlkeleri] yazmaya başladığı 1900'den *Principia Mathematica*'nın tamamlandığı 1913'e kadar geçen sürede yazmış bir filozof olarak düşünmeye eğilimliyiz. Daha sonraki eserlerini ise kendisinin mantık ve dil üzerine yaptığı çalışmaları terk ettikten sonra “düşüşe geçtiği”nin kanıtı olarak görüp onlara şüpheyle yaklaşıyoruz. Analitik felsefe geleneği içinde, Russell'ın erken dönem çalışmalarına çok şey boçlu olan mantık ve dil felsefesinin hâkimiyetine, dil araştırmalarının zihnin anlaşılmasından ayrı tutulamayacağını savunanlar tarafından meydan okunması 1970'leri bulmuş ama bu meydan okuma neticesinde de incelelikli işlevselci zihin kuramlarıyla dışsalıcı bilgi kuramları yaygınlaşmaya başlamıştır. Fakat Russell'ın *Zihnin Analizi*'nde giriştiği tasarı zaten tam da buydu. Bu kitap, kendine has özelliklerine rağmen, güncel tartışmaların merkezinde yer alan bazı tutumları ortaya koyarak başlar. *Zihnin Analizi*, içine düştüğü unutulmuşluktan kurtarılmayı hak eden bir kitaptır.

THOMAS BALDWIN
MART 2022

²⁵ Bkz. s. 253.